

СЛОВОДЯНЮК М. А. УДК [930:355.425.4(438)](477) "1939/1945"

ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПОЛЬСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В УКРАЇНІ

Ця стаття присвячена з'ясуванню рівня висвітлення історії польського руху Опору в українській науковій літературі. У статті здійснюється змістовий та порівняльний аналіз, встановлюються тенденції та перспективи тематичного подальшого дослідження.

Ключові слова: історіографія, польський рух Опору, Армія Крайова, підпілля.

Ця стаття присвячена определению уровня освещения истории польского движения Сопротивления в украинской научной литературе. В статье осуществлен тематический и сравнительный анализ, определены тенденции и перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: историография, польское движение Сопротивления, Армия Крайова, подполье.

This paper deals with the level determination of the readiness of history of the Polish resistance movement in the Ukrainian literature. The paper contains an intentional analysis and comparative analysis, identify trends and promising subject for further research.

Keywords: historiography, Polish resistance movement, Armija Krajowa, underground.

Під час Другої світової війни на окупованих землях України проти нацистів діяли не тільки радянські підпільно-партизанські формування та структури О УН, УПА. Нааякшність значної маси єврейських поляків у Східній Галичині і Західній Волині створювала умови для розгортання діяльності у регіонах польських антифашистських організацій. Для подальшого вивчення цієї проблематики необхідно проаналізувати історіографічний доробок попередників та окреслити подальші напрями дослідження.

Якщо науковий доробок з історії радянського й українського рухів Опору є вичерпним, то історіографію стількох важкого руху Опору аналогично здобували похвалитися не

може. Незважаючи на численні факти, радянська історіографія ігнорувала існування в завоєнованих областях України польського руху Опору. Наприклад, немає жодної згадки в радянській літературі про організоване Армією Крайовою приналежності до міста радянської війни єврейського підпілля в повстанні у Львові. Польські антифашисти не тільки тісного співзвучжя згадували ті ж самі в окремих публікаціях і то в негативному ключі. Так, автори однієї з колективних монографій зазначали: "вештові ілюзії мобілізації польського народу на антифашистську боротьбу завдавала польська реакція, яка в ім'я своєї власної інтереси і перешкодила їй прожити... проводили... ліквідацію"

ня від антифашистських дій", "все більш підступно ділопротипольського народу і польська реакційне підпілля" [1, 92-104].

Ситуація змінилася краще лише на рубежі ХХ-ХХІ ст. Перша все-бітосація, яка охоплює величезну проблематику з історії Польщі. Абсолютна більшість українських фахівців як випливає діяльність польського руху Опору в Західній Україні з точки зору українсько-польських взаємин, у центрі яких перебуває Волинська трагедія. Стосовно цієї сумної сторони нашої історії, невинимі польськими та українськими істориками точиться давня дискусія, часто з політичними оцінками подій. Певною зближенням наукових позицій фахівців сусідніх країн сприяло проведення польсько-української наукової форуму, матеріали яких вміщено в серії "Україна - Польща: важкі питання". Однак у цілому тематика національно-визвольної боротьби продовжує залишатися одним з основних тематичних дискусій. Причому, відбуваються а вони не тільки між українцями і поляками, а й усередині націоналістичних таборів. Так, у Польщі найбільш помітні виступи своєю часу займали Р. Томашак, Г. Мотка, Т. Ольшанський, у той час як більшість польських істориків давала доволі різні оцінки діяльності українських націоналістів, "закривали очі" на аналогічні вчинки "своїх". В Україні жвавою ліній підтримується І. Лівшиця, натомість В. В'ячирин, В. Сергієв укладають головному провину за кровопролиття польських націоналістів.

Зосередженість на польсько-українських справах викликала з поля зору польськомовних взаємин в Україні. Зідейтривання боротьба поляків проти нацистів розглядала і досліджували тільки епізодично, не перебуваючи у центрі уваги. Спеціально присвячено питанням антифашистської діяльності польських не легальних структур лише кілька наукових статей. Втім, навіть проведена дослідницька робота дала змогу реконструювати процес звичайного, основоположних діяльності, населення, державної, організаційну структуру, команд-

ний склад формувань польського Опору. Звичайно, при цьому є ситуація з невизначеною пропагандистської, саботажної, диверсійної, бойової діяльності поляків внаслідок протиполітичності.

Дуже спідняє польського руху Опору на українських землях координати будуть публікації Л. Залізняк - одного з найвизначніших істориків сучасної України [7; 8; 9; 10; 11]. За роки не залежності було захищено кілька дисертацій, які стверджують або уперто заперечують історію польського руху Опору [24; 32; 30]. Кілька розвідок з теми публіковані П. Поліщук [26; 27; 28; 29] та В. Товарським [33]. Зокрема В. Товарський доречно розбрав: а до волюнтаризму дій організації структури та керівному складі одного з найбільших польських підпілля в Західній Україні 1939-1941 рр. Він же оприлюднив кілька історичних праць про радянських репресій проти не легального Союзу збройної боротьби. Упродовж 1943 р. на Волині постоїло до 188 осередків (плішуків) польської самооборони, які охоплювали 40% польських сіл етнічних. Найбільш багати самооборони виникли у населених пунктах Пшебраж (Лущина), Гута Степанська і Стара Гута (Кошопільська), Плевна (Дубенська), Заслав (Ковельська), Білин (Володимирська). Ще однією важливою чинником створення баз самооборони і партизанських загонів діяли командування АК ставили свої вступили до війни влітку 1944 р. у Львівській округі АК організувала 20 партизанських загонів, які разом з місцевими самооборонами об'єднували близько 3 тис. осіб. Наприкінці 1943 р. збройні підпілля АК на Тернопільщині нараховувало 11 тис. чоловік. Крім того, в районі між містами АК надіслало в регіон великої підрозділи збройних польських земель. Зокрема у червні 1943 р. 1900 озброєних поляків перебували в Помілі, а в березні 1944 р. - 600 осіб на Зборівщині в Тернопільській області [25, 37-41]. Загалом чисельність воїнів АК в Західній Україні за даними М. Волка сягала 43 тис. осіб. Знаючи Волинське діло 8000 на Львівщині. 1900, Тер-

налічували 13000, Станіславівщині - 7000 аквілів [2, 198].

Серед українських дослідників, які займалися історією польського руху Опору в Україні слід відзначити тернопільця О. Гайда з Б. Хаварієвського і В. Ханаса, які свої здібнішого науково-популярних виданнях ввели до наукового обігу матеріали фонду Армії Крайової з колаційного архіву Тернопільського обласного управління. Їх розвідки приєднані до жерелу 1939-1941 та 1941-1945 рр. [3, 4, 5, 6] На думку авторів книги "Предтеча. Польський рух Опору на Тернопільщині", різноманітність підпільних організацій у регіоні свідчила, з одного боку, про масштаби опору, а з іншого - про особисті амбіції і хаос, який панував у близько розбиту українську польську державу. Дослідники констатували, що в історії польського руху Опору на Західній Україні у 1939-1941 рр. залишається багато не вирішених питань, а праці українських та польських істориків мають фрагментарний характер і не можуть претендувати на статус завершеної монографічної дослідження [4, 52].

Наприклад, автори на однієї з сторінок (С. 67-77) детально аналізують історіографію і фактично деталізують "Чортківського повстання" 21-22 січня 1940 р. Шістьнадцять вісімнадцятирічних поляків застрелили. Чортків Тернопільської області підтвердив це декілька польських офіцерів здійснили нещадну спробу захоплення військової і громадської об'єктів міста з метою оволодіння зброєю і транспортом з поїзду який приїхав саме з виходом на територію Румунії далі до Франції вилетіти до Львова і до польської армії. План повстання передбачав в силі трьох ударних груп загальною чисельністю близько 240 озброєних діячів радянської військової частини, захопити залізничну станцію, тюрму, приміщення НКВС. Жасливий спробу ставлення до встання покірності провалилося, загинуло 11 бійців і 30 поляків, для 600 повстанців було вбито. Авторі схвально думки, що спроба повстання була спровокована органами НКВС з метою ней-

тралізації підпільних структур польського руху Опору. Якби так було, знанню і точності зору, чисельності і активності польського підпільня свідчила про оточеність поляків до жертв і боротьби проти окупантів задля відновлення зброї не підтримки.

О. Гайдай, Б. Хаварієвський і В. Ханас передітигувати діяльність польських організацій польського руху Опору на Тернопільщині. На жовтень 1939 р. польське підпільня Бучача налічувало близько 60 членів, на озброєнні мали 20 гвинтівки, 7 револьверів, 5 гранат. Тернопільська "конспірація" об'єднувала 400 осіб. У Бережанах польська військова організація складала тріохсот людей. Конспіративні структури орієнтувалися на підготовку загального повстання проти нацистів і "совєтів" під час вторгнення до Європи на територію Польщі. На думку цього колективу авторів, серйозною перешкодою в діяльності польського підпільня (якомога жодного, так і "дорослого") були недбалість і легковажність, що призводило до провалу не лише провизиторів і провалів. Зазначено, що недо статки конспірації була спільною рисою польського, українського і радянського підпільня. Врешті решт, автори підсумовують, що було важко досягти тоталітарної системи польське підпільня "свідомості" у 1939-1941 рр. не виключало і не могло виконати головних завдань, то ставлення перед ними військово-політичним керівництвом Польщі на еміграції. Однак, саме це підпільня стало перехідною ланкою від офіційних структур польської держави до підпільної Армії Крайової [4, 93-109].

Значну увагу організації польського руху Опору приділяв А. Руснак [31, 139-178]. На момент виходу книги, в якій було відомо про загальну чисельність польського підпільня на території Західної України в роки війни. Він наводить цифрові дані лише про фінансову підтримку Польської підпільної держави з боку союзників у 1943 р. Загалом сума складала 10 млн. доларів США. Угідумку А. Руснак робить висновок, що на західноукраїнських територіях виважено дія націоналістичні підпільня - польське й українське.

новою, та дві партизанські групи - АК та УПА. Окрім того, діяв радянський підпілля і партизани. Якщо до радянського руху Отору тоді ставились скептично або позитивно, то з ОУН-УПА уносився негативний мораторій на фронті. Під планів бойових 27-й дивізії АК та гіррозділами УПА у січні-березні 1944 р. підконтролювалися опинився територія з чотирьох повітів у районі Володимир-Волинського. Одним з них підпис Волинської трагедії А. Русначенко назвав по смерті радянської партизанки на Волині, до якої тоді сполучалося близько 5 тис. поляків.

Системним осмисленням феноменології польського Отору в Україні позначилися праці І. Павлишина [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 23]. По-перше, дослідник вважає, що діяльність Армії Крайової на польських землях не була пов'язана з націоналістичними цілями, а характеризувалася ідеологією. Зокрема, боротьба з українським самостійницьким рухом стала для АК на цій території пріоритетною. По-друге, він спростовує твердження багатьох польських авторів про те, що Армія Крайова не брала участі у вивізненні німцями українського населення на Волині. З іншого боку, І. Павлишин вважає, що українські повстанці організували експертне протиоперативне польське співробітництво, які допомагали німцям і "советам" проти українців, а здійснювали масові убителі польську акцію, доказом чого може слугувати факт одночасного нападу УПА 11-13 липня 1943 р. на гісто-ричне ополчення польських селян. При цьому він наголошує, що свідчення про доволі велику кількість ОУН-Б знаходяться щодо стількох дій проти поляків не існує. Партизанські загони Армії Крайової були сформовані на Волині уже після початку акції польської акції ОУН-УПА. Керівництво польського руху Отору категорично відкидало можливість перегляду до воєнних кордонів Речі Посполитої на користь українців і припускало можливість створення української держави лише на Наддніпрянщині [22, 10-69].

Польське підпілля, представлене найперше загальнопольською організацією

Совєт збройної боротьби (Związek Walki Zbrojnej), уже від початку 1940 р. розгорнуто в Західній Україні активну діяльність з метою підготувати збройного виступу вже на весні цього року. Згодом СЗБ розповсюдив на СЗБ-1 та СЗБ-2. Окрім Союзу збройної боротьби діяв і підпілля формування, жито: Армія борони Крайової, Харківська незалежна військова організація, Легіон незалежної Польщі, Польська організація боротьби за волю, Таємна організація військова та інші. Деякі групи і інші вели діяльність СЗБ або, діючи самостійно, утворювали свої акції зі структурними польським уряду на окупованій території.

Польське підпілля займалося підготуванням саботажно-диверсійних акцій, зокрема з диверсійними запланованими, організацією терористичних акцій і ініціатив, пов'язаних з збройною повстанням, у тому числі у Львові. Однак, згідно з інструкціями уряду на еміграції, головною зусилля польського підпілля на радянській території мали зосереджуватися на розвиванні діяльності. Рівняк бачивши вартість польського підпілля в радянській зоні окупації становила чотирьохсоту суму 90 тисяч доларів. З них 27 тисяч призначалося для організації роботи, 9 тисяч - на витрати для перекладу грошей з-за кордону, 6 тисяч - на забезпечення конспіративними квартирами. Крім бюджетних передбачалося утримання 300 "члеників" офіцерів.

Унаслідок депортацій, репресій й інфільтрації своїх агентів у польське середовище з другої половини 1940 р. НКВС зміг прискорити парализувати діяльність СЗБ і поставити під контроль своїх агентів. При цьому, в боротьбі з польським підпіллям радянські спецслужби були на порядок ефективніші за німців. На відміну від німців і зони окупації в радянській зоні окупації до літа 1940 р. діяльність польського підпілля була парализована або поставлена під контроль чекістів. Тільки у Львові і радянські агенти встановили контроль за 12 злочинними квартирами СЗБ. Всього від вересня 1939 до червня 1941 р. на території Західної України радянськими спецслужба-

ми було вкрито 340 організацій і груп польського опору 9949 членів, серед їх діяльності було зареєстровано, до якої міри поширення засуджено 124 особи [22, 141-159]. У відношенні до відношення Львівському окрузі залишилися незаарештованими тільки 25% польських підпільників у Станіславському - 40% [18, 157]. Була запланована матеріальна база СЗБ в Західній Україні, для зберігання зброї, вибухових речовин, Листопада: 1200 золотих одиниць, а також золоті каблучки, портсигари, браслети, брошки. У фінансиста підпільного професора Р. Ренського вилучили 789 золотих монет різних країн. Репресіями і страхом іррегулярності серед польського населення, але головним чином зультиматом провалів стала відмова Головного командування СЗБ від планів збройного повстання проти "совєтів". З того часу пріоритетним завданням стало збереження епіцентру збройного опору в негласній мережі.

Довільно союдаві за жалю тільки і відкриття у липні 1942 р. польського підпілля на Волині було практично знищене. Головне командування у Варшаві заборонило підпільну діяльність у цьому краї, окрім допоміжних саботажно-диверсійних організацій "Валіжак". Однак, упродовж наступного року підпільну мережу було відновлено. На думку І. Ільовича, хоча з кінця війни служби в березні 1943 р. українське підпілля до УПА повернула умови діяльності польського підпілля в містах і містечках, але погіршила у сільській місцевості. Як і ОУН-УПА, польський рух Опору переходить до активної протиправної боротьби лише наприкінці 1942 - на початку 1943 р. У другій половині 1943 р. на Волині налічувалося 9 польських партійських загонів чисельністю 1200 бійців, до яких долучалося 3600 озброєних членів самооборони. І. Ільович на жаль стверджує у 1944 р. 27-му Волинському АК одразу зникли потужні сили бойових одиниць польського руху Опору взагалі. У цей же період волинянка УПА мала 10-15 тисяч воїнів [22, 263-268].

На озброєнні 27-ї Волинської дивізії АК налічувалося 620 пістолетів, 5 тис. гранат і вишок, 220 автоматів, 200 ручних і 30 станинних кулеметів, 6 протитанкових румунських і 1 гармат. Джерелами зброї дивізія стала старі запаси воєнних запасів 1939 і 1941 років, кредитні і закупівельні кредити у ордів, трофеї, невеликі англо-американські поставки. Однак, усі ці джерела вповільнили темп задоволення потреб військ анті зброї, які в обмундированості вступили. Четверті бійці дивізії носили форму Війська Польського, маючи малу кількість або усього жодного строєного - напівцивільний одяг. Офіцерський склад дивізії налічував 130 осіб, у тому числі 1 підполковник, 3 майори, 5 капітанів, 20 поручиків, 100 підпоручиків і підпоручиків [22, 288-329].

Польський рух Опору в Західній Україні з самого початку користувався кадрами і матеріальною підтримкою з Центральної Польщі від лондонського уряду. 18 березня 1944 р. поблизу села Чески Лівківської області Армія Крайова отримала перший англо-американський військовий зброєвий. До липня цього року загони АК отримали 24 поїзди вантажів від західносоюзників. У такий спосіб здавалося переодично озброєння АК 1000 автоматами і пістолетами на бої донос, 1000 пістолетів, 80 кулеметів, 2,5 тис. ручних гранат, вибухових. Ще 30 тисяч з різних хитрощів не змогли доставити вантаж до пунктів призначення [22, 341].

З монографії І. Ільовича стає очевидним, що головним фронтом польського руху Опору в Західній Україні був антиукраїнський. Тим не менш, автор придивляється увагу до протиправних дій поляків, які доволі часто співпрацювали з радянськими військами і партизанами. Так, місцевий польський загін "Кеджу" на чолі К. Войчеховського спільно з радянським загном Б. Крутько внаслідок втечі з лінійної місії в районі Плухова на Бродівщині. Польська самооборона Гуті Пеняцької на чолі М. Шерочуват надала допомогу радянському розвіднику М. Кузнецову в його подорожі до Львова. У січні-березні 1944 р.

руку Опоору контролювали АК, жито НСЗ, Селянські батальйони, Гвардія Людова. Отже, створення цілісної історичної картини організованої боротьби поляків проти нацистів ще далека від свого завершення. Позиціоне створено комплексної праці, яка охоплювала всі аспекти антифашистської боротьби польського руху Опоору на українських землях. Разом з тим, зростаючи інтерес до цієї теми науковців до польської тематики, активізація польсько-українського наукового обміну, співпраця українських учених в рамках спільних проєктів дозволяє сподіватися на появу нових якісних досліджень цього напрямку.

Бібліографічне опосередкування

1. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу / Авт.: В.О. Залізняк, Ю.В. Димиров, В.П. Чуйков, І.П. Стафійчук, В.К. Мороз. - К.: Наук. думка, 1984. - 237 с.
2. Вокс М.Ю. Армія Крайова на території ССР в роки Другої світової війни // Знання. - Львів: Ужгород. - 2005. - №2. - С. 195-201.
3. Гайдай О., Хаварівський Б. Польське підпілля на території Тернопільської області // Українсько-польські відносини в Галичині ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). - Івано-Франківськ, 1997. - С. 307-308.
4. Гайдай О., Хаварівський Б., Ханас В. Прегледа. Польський рух Опоору на Тернопільщині 1939-1941 рр. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. - 112 с.
5. Гайдай О., Хаварівський Б., Ханас В. Що показав "Бури"? Армія Крайова на Тернопільщині 1941-1945 рр. - Тернопіль: Б.в., 1996. - 172 с.
6. Гайдай О., Ханас В. Дієвність та терористична діяльність Армії Крайової (1939-1944 рр.) // Мисливці. - 1996. - №4-5. - С. 72-82.
7. Залізняк Л. Історична поліоністика останнього десятиріччя в Україні // Проблеми спадкознавства. - 2000. - Вип. 51. - С. 34-38.
8. Залізняк Л. Історія Польщі в українській історіографії і суспільній свідомості українців початку ХХІ століття // *Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Kraków, 15-18 września 2004 r.* - С. 1-18. [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/zaszkidnak.pdf>.
9. Залізняк Л. Співробітництво української польської істориків на сучасному етапі історіографічних аспектів // Наукові записки. Історичні науки. - Острого: Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2008. - Вип. 10. - С. 336-387.
10. Залізняк Л. Як історик посприяти сучасній Україні? // Україна модерна. - 2009. - Ч. 14. - С. 297-309.
11. Залізняк Л.О., Кравчук М.Г. Історія Польщі: віднайдення спадку до нових днів. - Львів: Львівський нац. ун-т ім. І.Франка, 2002. - 752 с.
12. Ільницький І. Селянські війни в історії національно-визвольної боротьби польського народу за часів другої світової війни: Дис... канд. іст. наук: 07.00.03 / Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 1995. - 177 с.
13. Ільницький І. Антипольський фронт бойовій діяльності ОУН і УПА // Укр. іст. журн. - 2002. - №3. - С. 94-103.
14. Ільницький І. До питання про антипольський фронт ОУН і УПА в роки Другої світової війни // Наук. записки Нац. ун-ту "Острозька академія". Історичні науки. - Острого, 2003. - Вип. 3. - С. 241-249.
15. Ільницький І. Дієвність про діяльність Армії Крайової українсько-польське протистояння за часів українсько-польського Другої світової війни // Вісник Київського ун-ту. Історичні науки. - К., 1998. - Вип. 37. - С. 37-41.
16. Ільницький І. Епілог війни "Бука" та доля Армії Крайової у Львові в 1944 році в світлі

радянських документів // *Сторінки воєнної історії України*. - 2002. - Вип. 6. - С. 254-257.

17. Ільчишин І. Національно-визвольні прагнення українських і польських самостійницьких сил за часів Другої світової війни // *Укр. іст. журн.* - 2003. - №1. - С. 82-96.

18. Ільчишин І. Польська підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни // *Україна - Політика: Визвольні змагання. Матеріали II міжнародного семінару істориків "Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках"*, Варшава, 22-24 травня 1997. - Варшава, 1998. - Т. 1-2. - С. 154-171.

19. Ільчишин І. Польська підпілля на території Західної України в роки II світової війни // *Журнал І.* - 2003. - №28. - С. 152-171.

20. Ільчишин І. І. Польська військово-політична підпілля в Західній Україні (1939-1945 рр.): Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01/НАН України; Ін-т історії України. - К., 2003. - 504 с.

21. Ільчишин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. - К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. - 289 с.

22. Ільчишин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939-1945 рр.). - К.: Києво-Могилянська академія, 2009. - 399 с.

23. Ільчишин І. Утворення та бойова діяльність 27 Волинської дивізії підпілля Армії Крайової // *Українсько-польські стосунки 1918-1947 рр.* Матеріали III міжнародного наукового семінару. - Варшава: Світовий союз воїнів Армії Крайової. Об'єднання українців у Польщі, 1998. - С. 153-178.

24. Мазурок В. П. Самостійницький рух на Волині в 40-х на початку 50-х років ХХ століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01/Приватизаційний уніт ім. В. Стефаника. - Івано-Франківськ, 2006. - 23 с.

25. Офіційні виді Р. Хаврик Л. Українсько-польські стосунки в дистрикті Галичина (1941-1944). - Ужгород: Праця, 2002. - 84 с.

26. Поліщук П. Система інституцій "Польської підпілля держави" // *Науковий*

вісник Ужгородського університету. Серія: історія. - 2007. - №18. - С. 180-188.

27. Поліщук П. Передумови виникнення "Польської підпілля держави" // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії Науковий вісник РДГУ*. - Рівне, 2008. - №13. - С. 278-283.

28. Поліщук П., Яровий В. Організаційно-управлінська "Польської підпілля держави" за часів Другої світової війни // *Науковий вісник дитячої та молодіжної України*. - Київ, 2007. - Вип. 14. - С. 432-449.

29. Поліщук П., Яровий В. Проблема дефініції поняття "Польська підпілля держави" // *Вісник Дніпропетровського університету. Науковий журнал. Серія археологія та історія*. - Дніпропетровськ, 2008. - Вип. 16. - С. 154-165.

30. Поляський Ф. І. Німецький окупаційний режим і рух Опору на Тернопіль (1941-1944 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01/Львівський уніт ім. І. Франка. - Львів, 2009.

31. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні націоналістичних Білорусії, Литви, Латвії, Естонії у 1940-1990-х роках. - К.: Пульсари, 2002. - 519 с.

32. Старка В. В. Рух Опору в Галичині в 1941-1944 роках: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01/Тернопільський національний педагогічний уніт ім. В.Патяка. - Т., 2006. - 202 с.

33. Товарський В. В. Боротьба радянських спецслужб із польським підпіллям у західних областях України в 1939-1941 рр. // *Історичні студії Волинського національного університету ім. Л.Українки*. - 2009. - Вип. 2. - С. 4-10.

34. Яровий В., Ільчишин І. Епілог акції "Буца" на західноукраїнському етапі діяльності Армії Крайової у Львові в 1944 році у світлі нових документів // *Проблеми спадкоємства*. - 2002. - Вип. 52. - С. 86-91.